

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 6

1 Յուլիս 1898



ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պատկը Այն ճամուտէսի թիւ 20

1898

ՔՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

— — —

- 1 Մարդկության փառքերը. — Լուի Բասկոն.
- 2 Բնտանեկան Աստեղաբաշխություն.
- 3 Ս. Վինկենտիոս Պալայեցի եւ փրկսոփայական բարն.
- 4 Օրենսդրություն Օսմանեան ըստ ծիսի Անաֆիտայ.
- 5 ՎԱՐԴ Ս. ՄՈՆԻԲԱՅԻ. ՅՈՎԱՆՆԵՍ Վ. ԱԲԻԿԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Իններորդ Տարի

թիւ 6

1 Յուլիս 1898

ՄԱՐԴԿՈՒԹԵԱՆ ՓԱՌՔԵՐԸ



Լ ՈՒԾ ԲԱՍՏՈՒՅՈՒ

Ահա մարդ մը որով հպարտ են իրաւամբ գիտութիւնք, հայրենիք եւ կրօն • մարդ մը որոյ բովանդակ կեանքն, եզա- կանապէս բեղմնաւոր վսեմ դասերով, անսահման բարերարու- թիւն մը եղաւ աշխարհի եւ շքեղ ու փառապանծ յաղթանակ մը գիտութեան :

Դուի Բասդէօս ծնաւ ի Տօլ 1822ին. մեռաւ 1895 սեպ- տեմբեր 28ին ի Կարշ, Բարիդու մօտ : Քրիստոնեայ ապրած էր, Քրիստոնեայ մեռաւ, սուրբ եւ նախանձելի մահուամբ, մեծ ջերմեռանդութեամբ ընդունելէ վերջն Եկեղեցւոյ Խորհուրդ- ները : Ֆրանսական կառավարութիւնն ուզեց աշխարհաւոյճակ հանդուցելոյն դամբարան մը նուիրել Բանթէոնի մէջ. իւր բա- րեպաշա եւ վեհոգի ընտանիքն մերժեց այդ անարգ պատիւն, մտածելով իրաւամբ որ Բասդէօսի նման քրիստոնեայ մը չէր կրնար հանդիլ այդ պղծեալ կամարներուն տակ եւ այնպիսի անպատուաբեր ընկերութեան մը մէջ⁽¹⁾ :

(1) Բանթէոն պղծուեցաւ Յեղափոխութեան ժամանակ եւ յետոյ, հոն [Թաղուեցան՝ հակառակ հանրային զայրոյթին՝ Վօլֆեռ եւ ուրիշ անարժաններ :

Բատէօս իւր նախնական ուսմունքն ընելէ ետքն ի Պըզանսոն, աշակերտ եղաւ Էգոյ Նոռմալի, եւ հաղիւ քսան եւ հինգ ամաց՝ մեծ յաջողութեամբ ընդունեց դիտութեանց վարդապետի (doctorat ès sciences) վկայականն ։

Տիժոն, Սգրազպուրկ, Լիլ տեսան զինքն դասախօս բնագիտութեան եւ տարրաբանութեան եւ կազմակերպիչ Համալսարանի ։ 1857ին կոչուեցաւ վերստին ի Բարիզ, ուր ստանձնեց Էգոյ Նոռմալի գիտական տնօրէնութիւնն ։ Մի քանի տարի վերջը գեղարուեստից վարժարանն խնդրեց զայն իբր ուսուցիչ երկրաբանութեան բնագիտութեան եւ տարրաբանութեան ։ Քիչ յետոյ կարգեցաւ ուսուցիչ տարրաբանութեան, զոր շարունակեց երկար տարիներ հաղուադիւտ յաջողութեամբ, մինչեւ որ իւր անձնական տկարութիւնն եւ յոգնադիմի զբաղումն երն հարկադրեցին զինքն հրաժարիլ այդ պաշտօնէ ։ Իւր բոլոր դասախօսութիւնք ընդհանուր սքանչացման արժանացան միշտ, եւ հոյակապ ուսուցիչն չուշացաւ լինել Հեղինակութիւն մը ոչ միայն Ֆրանսայի մէջ, այլ եւ բոլորովոյն հին եւ նոր աշխարհի համար ։

1856ին Լոնսոնի արքայական Ընկերութիւնն Ռեմֆորտի մրցանակն չնորհած էր նմա գիտական կարեւոր խոզարկութեանց համար, զոր կատարած էր անժխտելի հմտութեամբ ։ Դարձեալ ի վարձատրութիւն իւր բնալուծական աշխատութեանց ձէքէրի մրցանակին արժանացաւ 1861ին դիտութեանց կաճառին կողմանէ ։

Պ. Բատէօս արգէն անդամ բազմաթիւ գիտական ընկերութեանց, 1882 ապրիլ 27ին ընտրուեցաւ անդամ Ֆրանսական Ակադեմիայի ։ Իւր ընդունելութեան ճառին մէջ, որ զլուխ դործոց մ'է գաղափարի վեհութեան եւ առողջ իմաստասիրութեան, իւր հանճարոյն բոլոր բարձրութեամբն եւ դիտութեան համայն իշխանութեամբ ջախջախեց Լիզնէի եւ իւր դրական (positiviste) դպրոցին մոլորութիւնները ։

Բատէօս ոչ միայն եղաւ « Ֆրանսայի մեծ գիտունն », ինչպէս անուանեց զայն աշխարհ, այլ եւ մեր դարու ամենէն բարերար եւ ստեղծիչ հանճարը ։ Իւր զխաւոր գիւտերն կը վերաբերին կայծակնային հիւանդութեան, հաւերու հնդախտին եւ մանաւանդ կատաղութեան, որ ամեն ժամանակ անթիւ զոհեր ըրած էր ։ Ինքն է որ գտաւ ժահրերու (virus) բարուքումն, եւ ճանչցաւ մանրածէրներու կեանքը հեղուկներու եւ

հիսուսածններու մէջ։ Ինքն է որ բժշկութեան եւ վիրաբու-
ժութեան գործողութեանց կերպարանափոխութեամբ հնարեց
նոր գիտութիւն մը եւ նոր արուեստ մը։ Բասզէօն միայն՝
ընդգծմբ թաղմաթիւ գիտուններու՝ հերքեց տիրաբար ինքնաբե-
րական սերունդներու (générations spontanées) ենթադրու-
թիւնն։ Եւ վերջապէս իւր հզօր փաստերուն սքանչելի փոր-
ձերուն առջեւ՝ զէնընկէց եղան իւր ամենէն յամառ ընդդիմա-
խօսքն իսկ։

Բասզէօնի տիեզերահաշակ գործերէն մին է նաեւ իւր
համանուն Հաստատութիւնն, ուր կը կատարէր իւր խուզար-
կութիւններն ու փորձեր՝ զլիաւորաբար կատարութեան դար-
մաններու մասին։ Իւր ամսօրեայ Հանդէսին⁽¹⁾ մէջ՝ եռամսհուն
աշխատութեամբ թաղմաթիւ գիտնականաց՝ կը հրատարակէր
1887էն ի վեր իւր անսովորիւններն, գիտողութիւններ եւ իւր
տքնաջան աշխատութեան արդիւնքները։

1892 դեկտեմբեր 28ին ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհն
միացեալ Ֆրանսայի՝ մեծահանդէս շքեղութեամբ կը կատարէր
մեծ զիտնականին եօթմասնաւորորդ տարեդարձն։ Պ. Տիւբիւի,
նախարար հանրային կրթութեան, թարգման կը կանգնէր իւր
հայրենակցաց սքանչացման եւ երախտագիտութեան, եւ կ'ըսէր
բունն ծափահարութեանց ընդ մէջ։

« Սիրելի եւ մեծանուն Տէր, . . . ինչ որ կ'զգանք ամենքս,
տղէտք եւ զիտունք, այն է թէ մեծ բան մ'ըրիք զուք։ Որ-
չափ եւ տնընտել լինի մարդ գիտութեան, չկարէ անտարբեր
մնալ ձեր գործին նկատմամբ. . . »

« Շուրջ 1860ին կ'սկսիք ձեր ուսումնասիրութիւնն ան-
հունապէս վտրքերու վրայ, որ պիտի լինի այնուհետեւ ձեր
խուզարկութեանց միակ առարկայն եւ իբր ձեր անձնական
ժառանգութիւնն։ Կը հիմնէք այն թաղմաբեղուն վարդապե-
տութիւնն՝ որոյ առաջին օրէն՝ կը գուշակէք բոլոր զօրութիւնն,
եւ որոյ անսպառ սկզբունքն յընթաց ժամանակաց պիտի ընդ-
լայնեն տարրաբանք կենսաբանք եւ բժիշկք, հարցնելով իրենք
իրենց թէ միակ մարդու մը տքնութեանց պատուէն է այն՝ թէ
ոչ թաղմաթիւ սերունդներու աշխատութիւնն ի մի հաւաքեալ։

« Ընտրութեան դժուարութիւնն միայն պիտի կրէի եթէ

(1) Annales de l'Institut Pasteur.

նուզէի յիշատակել ձեր խուղարկութեանց բազմազան կայանք-
ները, ձեր ուսումնասիրութիւններն շերամներու հիւանդու-
թեան, խոբրումներու, դինուոյ, քացախի, դարե՛լոյ վրայ . այս
ամենայն ոչ այլ ինչ էին բայց միայն բազմապատիկ հաստա-
տութիւնք ձեր մէթոտին, կրկին յաղթանակք ձեր վարդապե-
տութեան :

« Սքանչելիք զիտութեան, հրաշք հանճարոյ, փառաւորուե-
ցէք յանուն հայրենեաց եւ յանուն մարդկութեան : Արդարա-
ցուցիք զուք յանդուգն յոյսերն զոր յառաջդիմութեան կրօնն
զրած էր մեր հարց սրտին մէջ : Ո՞վ կրնայ ըսել այս ժամուս
ինչ որ կը պարտի ձեզ մարդկային կեանքն , ինչ որ պիտի
պարտի ձեզ ապագայ դարերու մէջ :

« . . . Կը կարդանք (ձեր ղիմաց վրայ) միեւնոյն պայծա-
ռութեամբ խորին հաւատքն զիտութեան, առաքելի այն հա-
ւատքն որ զձեզ զօրացուց ձեր ասպարիզին մէջ ընդդէմ տա-
րակոյսի տագնասխներուն եւ վհատութեան նուազումներուն :
Պէտք է ըսել այսօր բարձրաբարձաւ. եթէ զինուած էք զիտ-
նականի մը անհրաժեշտ քննադատական ոգիով, սկեսպականի
մը նմանութիւնն չունիք բնաւ. համոզումն ունեցաք միշտ,
աւելին կ'ըսեմ, ունեցաք Հաւատքը , մայր բարձր մտածու-
թեանց եւ անմահ գործերու⁽¹⁾ »

Բասդէօն՝ ամեն ձգժարտապէս մեծ նկարագիրներու նման՝
եռանդուն հայրենասէր մը եղաւ նաեւ : 1863ին Պօնի դերմա-
նական Համալսարանն բժշկութեան վարդապետի վկայականն
զրկած էր Բասդէօնի, խոստովանելով այսու՝ հակառակ գերմա-
նիկ հպարտութեան՝ պանծալի ծառայութիւններն Փրանսացի
հանճարոյն : Բասդէօն որ նախ շնորհակալութեամբ ընդունած
էր զայդ վկայական, ետ զրկեց զայն 1871ին Բարիզի ոմբա-
կոծումէն վերջը : Իւր հայրենասիրութիւն կը պժգար ընդունիլ
պատիւ մը որ իրեն կուգար իւր եղբարց արեան մէջ թա-
թախեալ ձեռքերէ . . . : Աւելորդ է ըսել թէ այս վեհանձն
մերժումն բռնն կատաղութիւն մը պատճառեց Հռենոսէն անդին :

Հակառակ իւր տիեզերափայլ անուան, հակառակ իւր ղի-
տական աշխարհակալութեանց եւ իմացական վեհապետութեան,
երբեք չհպարտացաւ Բասդէօն, երբեք քամահրանաց հեղնոտ
ժպիտը չսեանուեցաւ իւր շրթանց վրայ : « Այսպիսի փառք մը,

(1) Discours de M. Dupuy.

կ'ըսէ յօդուածագիր մը, երբեք չլացուց զայն եւ իւր յաղթանակի չքեղութեան մէջ՝ մնաց նա պարզ, համեստ, բարի ։ Եթէ երբեմն զայրացաւ անամէջ առարկութեան մը կամ ձախող փորձի մը դէմ, երբեք չարհամարհեց լուրջ ընդդիմախօս մը» ։

Բասդէօն մեծ սիրտ մ'էր արդարեւ ։ Իւր լոկ տեսական գիւտերն չէին որ ամենէն աւելի կը հրճուեցնէին զինքն, այլ անոնց օգտաշատ փրկարար կիրառութիւններն ։ Իւր երկարատեւ սմայ գերագոյն միսթարութիւններէն էր մտածել թէ բիւրաւոր կեանքերու փրկութեան պատճառ, եւ անվերջ տառապանաց սփոփանք եղած էր ։ Եւ ինչպէս կը զիտէ մեծայարգ զիտուն մը, « Գուցէ երբեք՝ զարեւէ ի վեր՝ մարդ մը չըրաւ այնչափ՝ պաշտպանելու համար իւր նմանեաց կեանքը թշնամեաց անհամար բանակին դէմ, որք կը պաշարեն զայն ։ » Եւ պէտք է ըսել առանց վարանելու, ինչպէս կը կրկնէր զիտական Հանդէս մը, թէ « Բասդէօնի մահն աղքատացուց զաշխարհ⁽¹⁾ » ։

*
* * *

Պ. Բուանգառէ, նախարարն հանրային կրթութեան, աննման գիտնոյն դադաղին առջեւ իրաւամբ կը գոչէր. « Դնա՛ բարեաւ, սիրելի եւ մեծանուն վարպետ, Գիտութիւնն որում այնքան մեծապէս ծառայեցիր, անմահ եւ գերագոյն Գիտութիւնն, քեզմով առաւել եւս գերագոյն եղած, ամենէն հեռաւոր դարուց պիտի փոխանցէ քու հանճարոյդ անջնջլի դրօշմն ։ Դադղիա զոր այնքան սիրեցիր՝ հպարտութեամբ պիտի պահէ իրրեւ ազգային հարստութիւն մը, իրրեւ միսթարութիւն, իրրեւ յոյս, քո մեծարեալ յիշատակն ։ Մարդկութիւնն որում օղնական եղար պիտի չըջապատէ քո փառքն համախորհուրդ եւ անկորնչելի պաշտամամբ, ուր պիտի տեսնէ ձուլումն ամէն մրցութեանց եւ ուր պիտի պահէ նա կենդանի եւ առողջ հասարակաց հաւատքն յանսահման յառաջդիմութիւն⁽²⁾ ։ »

Բասդէօն ոչ միայն մեծ զիտուն մը եղաւ, այլ եւ մեծ հաւատացեալ մը, զործադրող (pratiquant) կաթուղիկէ մը ։

Հանճարի այս հսկայն չտեսաւ երբեք այն հակասութիւնն

(1) Revue des questions scientifiques, année 1896. p. 385.

(2) Discours M. de Poincaré.

գոր մտքի զաճաճներ յաճախ կը կարծեն տեսնել հուշատոյ եւ բանականութեան, գիտութեան եւ գերբնականին միջեւ : Ինչպէս իւր բովանդակ կենաց մէջ խօսելէ աւելի գործած էր, նմանապէս կրօնի մասին ատենաբանելէ կամ զրելէ աւելի բան մ'է ըրած, այսինքն հնազանդած է անգրգուռի հաստատամբութեամբ, օրինակելի խոնարհութեամբ՝ քրիստոսաճիմն եւ անսխալ Եկեղեցւոյ, եւ երբեք իւր բազմապարզ՝ չափազանց աշխատութիւններն բաւական պատճառ չէ համարած զանց ընելու համար իւր կրօնական պարտուց կատարումն : Ի՞նչ հիանալի օրինակ, եւ սրբիւրի շանթանարիչ յանդիմանութիւն ամեն վատերու, ամեն պարտազանցներու համար . . . :

Չէ խօսած, ըսի, բայց կը սխալեմ, խօսած է նա, պարզած է իւր խորին համոզումներն, ձաղկած իսկ է մահաբոյր սկզբունքներն՝ կեանքի այս գերազանց պաշտպանն, ամեն տնգամ որ առիթն ներկայացած է՝ հզօր դաս մը փրկարար խորհուրդ մը տալու իւր երկրին եւ մարդկութեան : « Սիրելի վարպետ, կ'ըսէր օր մը իւր աշակերտներէն մին, որ մտերիմ եղած էր իրեն, ի՞նչպէս դուք որ այնչափ խորհած եւ այնչափ ուսում ըրած էք, ի՞նչպէս կրնաք հուշատալ : » Իսկ Բաագէտը պատասխանեց. « ՇԱՏ ԽՈՐՀԱԾ ԵՒ ՇԱՏ ՈՒՍՈՒՄ ԸՐԱԾ ԸԼԼԱՆՈՒՄ ՀԱՄԱՐ Է ՈՐ ՊՌԸԴՈՆԻ ՄԸ ՀԱԻԱՏՔՆ ՈՒՆԻՄ : ԵԹԷ ԱԻՆԼԻ ԽՈՐՀԱԾ ԵՒ ԱԻՆԼԻ ՈՒՍՈՒՄ ԸՐԱԾ ԸԼԼԱՅԻ, ՊՌԸԴՈՆ ԿՆՈՋ ՄԸ ՀԱԻԱՏՔԸ ՊԻՏԻ ՈՒՆԵՆԱՅԻ : C'est pour avoir réfléchi et étudié beaucoup que j'ai gardé une foi de Breton. Si j'avais réfléchi et étudié davantage, j'en serais venu à une foi de Bretonne⁽¹⁾. »

Գիտնոց, համալսարանականաց, Ակադեմիականներու բազմութեան առջեւ, ի պատասխան իրեն եղած շնորհաւորութեանց կ'ըսէր 1892ին, ի մասնաւորի երիտասարդաց ուղղելով իւր խօսքերն. « Եւ ամենքդ, ինչ որ ալ լինի ձեր ասպարէզն, ՄԻ՛ՎԱՐԱԿՈՒԹ ԳԶՈՒՋ ԵՒ ԱՄՈՒՂ ՍԿԵՊՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ. մի՛ վհափք այնպիսի ժամերու տրտմութեամբ որք կ'անցնին ազգի մը վրայէն : Ապրեցէք աշխատանոցներու եւ մատենադարաններու պայծառ խաղաղութեան մէջ : Ըսէք, դուք ձեզ նախ. Ի՞նչ քի իմ կրթութեան համար. որչափ որ յառաջդիմէք, Ի՞նչ քի իմ երկրիս համար. մի՛նչեւ այն վայրկեանն

(1) Revue des questions scientifiques, 1896. p. 387.

յորում պիտի ունենաք թերեւս անսահման երջանկութիւնն մտածելու թէ նպատած էք մասամբ մարդկութեան յառաջ-
դիմութեան եւ բարւոյն⁽¹⁾ : »

Այս մեծ հոգւոյն հաւատքն ոչ ոքի համար զաղանիք մ'էր :
Երբ Ֆրանսական Կաճառին մէջ հոգեպաշտ փիլիսոփայութեան
եւ քրիստոնէական ճշմարտութեանց ախոյեան կանգնեցաւ, ոչ
ուժեք զարմանք պատճառեց, վասն զի իւր գիտնականի անու-
նէն անբաժան եղած էր միշտ իւր անկեղծ եւ համոզեալ հա-
ւատացեալի համբաւն :

Ինչպէս հնար է լսել այս մեծ ձայնն առանց խորապէս
յուզուելու . « Ապացոյցանելով որ, մինչեւ այսօր, կեանքն եր-
բեք չերեւցաւ մարդուն իրր արդիւնք զօրութեանց որք կը
վարեն զնիւթն , կրցայ ծառայել հոգեպաշտ վարդապետու-
թեան . . . »

« Դրական փիլիսոփայութիւնն չմեղանչեր միայն մէթոտի
մոլորութեամբ : Իւր պատճառաբանութեանց ըստ երեւութին
սեղմ ընթացքին մէջ ի յայտ կուգայ շատ մեծ պակաս մը, եւ
կը զարմանամ թէ ինչպէս Պ. Լիդոէի ճարտարմտութիւնն չէ
լուսաբանած զայս : »

« Բողիղիվիսդ զրութեան մեծ եւ յայտնի պակասն յայնմ
կը կայանայ զի աշխարհի զրական յղութեան մէջ ի հաշիւ
չառնուր զրական զաղափարաց ամենէն կարեւորն, անհունին
զաղափարը : »

« Այս աստեղադարդ կտմարէն անդին ինչ կայ : Աստեղա-
դարդ նոր երկինքներ . լաւ : Իսկ աւելի անդին : Մարդկային
միտքն տնյաղթելի զօրութենէ մը մղեալ երբեք չպիտի զաղրի
հարցնելէ ինքն իրեն . ինչ կայ ուրեմն անդին : Կուզէ՞ կանոյ
առնուլ թէ ի ժամանակի եւ թէ ի միջոցի. որովհետեւ այն
կէտն ուր կանգ կ'առնու՝ հունաւոր եւ եթ մեծութիւն մ'է ,
միայն թէ աւելի մեծ քան բոլոր միւս մեծութիւններն որ ան-
կէ առաջ էին, հազիւ կը սկսի (մարդկային միտքն) զայն նկա-
տել՝ տհա կուգայ անողոք հարցումն եւ միշտ առանց կարենալ
լռեցնելու իւր հետաքրքրութեան աղաղակն : Օգուտ չունի
պատասխանել թէ աւելի անդին միջոցներ, ժամանակներ, մե-
ծութիւններ կան առանց ստմանի : Ոչ ոք կը հասկնայ այս
խօսքերը : »

(1) Réponse de M. Pasteur, 28 décembre 1892.

Եւ հիմա մեծագոյն եւս ուշադրութեամբ ունկն դնենք. Բաս-
դէօռ այնպիսի վսեմ բարձրութենէ մը կը գոռայ, որում Լա-
գոռաէրներու կամ Մոնղալամպէններու բողայունչ լեզուն իսկ
պիտի կրնար նախանձիլ : « Նա որ անհունին գոյութիւնն կը
յայտարարէ , եւ ոչ ոք կրնայ խուսափիլ անտի , այս հաստա-
տութեան մէջ աւելի գերբնական կը զիղէ քան զոր չկայ բոլոր
կրօնքներու համայն հրաշից մէջ . որովհետեւ անհունին գաղա-
փարն այս կրկին նկարագրելն ունի՝ ինքզինքն ընդունել տալու
եւ անհասկնալի լինելու : Երբ այս գաղափարն կը տիրէ իմա-
ցողութեան , միայն ի ծուներ իջնել պէտք է⁽¹⁾ . . . : Չայս դրա-
կան եւ առաջնակարգ ծանօթութիւն , դրական փիլիսոփայու-
թիւնն կը հեռացնէ զայն ձրիաբար , զայն եւ անոր բոլոր հե-
տեւանքներն ընկերութեանց կեանքին մէջ :

« Անհունին գաղափարն աշխարհի մէջ , անոր անվրէպ բա-
ցատրութիւնն կը տեսնեմ ամենուրեք : Անով գերբնականն կը
զտնուի ի խորս ամեն սրտերու , Աստուծոյ գաղափարն անհու-
նի գաղափարին մի ձեւն է : Տորչափ անհունին խորհուրդն
պիտի տիրէ մարդկային մտայ վրայ , տաճարներ պիտի բարձ-
րանան անհունին պաշտաման . . . : Եւ այդ տաճարաց սալա-
քարերուն վրայ մարդիկ պիտի տեսնէք ծնրադիր , գետնաառա-
րած , ընկղմեալ անհունին մտածութեանը մէջ : »

Երանի՛ անոր որոյ սիրտն բաւական մաքուր է զգալու հա-
մար բոլոր այն փիլիսոփայական գեղեցկութիւնն որ կայ այս
աննման էջերուն մէջ :

ՆԵՐՍԷՍ Յ. Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

29 Մայիս 1898

(1) «Celui qui proclame l'existence de l'infini, et per-
sonne ne peut y échapper. accumule dans cette affir-
mation plus de surnaturel qu'il n'y en a dans tous les mi-
racles de toutes les religions, car la notion de l'infini a ce
double caractère de s'imposer et d'être incompréhensible.
Quand cette notion s'empare de l'entendement il n'y a
qu'à se prosterner . . . » M. PASTEUR, Discours de ré-
ception à l'Académie Française.

ՇՆՏԱՆԵԿԱՆ ԱՍՏԵՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 5)

174. Ժ. Աստեղատունք կամ Համաստեղութիւնք.— Պատմութիւնը կը վկայէ՝ որ շատ հին ժամանակներու մէջ Եգիպտոսիք եւ Քաղդէացիք՝ մանաւանդ այս վերջիններս՝ աստղերը զանազան խումբերու բաժնելով կենդանական ձեւերով զանոնք կը պատկերէին : Այդ աստեղաց բոյլերուն համաստեղութիւնք կ'ըսենք կամ Աստեղատունք :

Համաստեղութեանց մէջէն տասնուերկուքն արդէն իսկ ծանօթ են Քեզի. Երկրիս Արեւուն շուրջը գծած տարեկան շրջանին՝ այսինքն ծիր խաւարման թերատաձեւին երկնային զուգահեռականին վրայ եղած համաստեղութիւնքն են . կենդանակերպք կամ զոդիակոս կոչուածներն :

Այդ զոդիակոսի շրջանա կին նայելով՝ երկինքը կրկին մասի կը բաժնենք. հիւսիսային երկնագունտ եւ հարաւային երկնագունտ : Երկրիս հիւսիսային կիսագնդին վրայ տարածուող երկինքն՝ հիւսիսայինն է. իսկ հարաւային կիսագնդինն՝ հարաւային : Ուստի առաջնոյն վրայ գտնուող աստղերու բոյլերն հիւսիսային համաստեղութիւնք կը կոչուին, եւ երկրորդին վրայինները՝ հարաւային համաստեղութիւնք :

175. Զոդիակոսի 12 համաստեղութիւններէն զատ՝ ունինք հետեւեալ հիւսիսային համաստեղութիւնքն .

Մեծ Սալ (Մ. Արջ) 7 Աստղ. Grande Ourse.

Փոքր Սալ (Փ. Արջ) 7 Աստղ. Բեւեռային. Petite Ourse.

Վիշապ. Dragon.

Կեփէոս 35 Աստղ. Céphée.

Եզոզ 55 Աստղ. Bouvier.

Հիւսիսի Պսակ 33 Աստղ. Couronne boréale.

Վահագն Hercule.

Քնար 21 Աստղ. Lyre.

Կարապ 81 Աստղ. Cygne.

Կասիոպէ 55 զխաւոր Աստղեր. Cassiopée.

Պերսէոս 65 Աստղ. Persée.

Կառաւար 69 Աստղ. Cocher.

Գլխակ Բերինիկայ. 40 Աստղ. Chevelure de Bérénice.

Օձակալ. Ophiucus.

Օձ. Serpent.

Արծիւ. Aigle.

Նետ. Dard.

Դափին 18 Աստղ. Dauphin.

Պեգասոս 93 Աստղ. Pégase.

Անդրոմիդէս 59 Աստղ. Andromède.

Եռանկիւն հիւսիսի. Triangle boréal.

Ընձուղա 37 Աստղ. Girafe.

Լուսան 45 Աստղ. Lynx.

Սաղ եւ Ագուէս. Oie et Renard.

Իսկ հետեւեալք հարաւային երկնագնաին համաստեղա-
թիւնքն են.

Կէտ 100 Աստղ. Baleine.

Հայկ կամ Որիոն 78 Աստղ. Orion.

Երիդանոս. Eridan.

Նոստաստակ. Lièvre.

Աղաւ. Corbeau.

Յուշկապարիկ 48 Աստղ. Centaure.

Դալ 34 Աստղ. Loup.

Սեղան. Autel.

Մեծ Շուն 31 Աստղ. Grand Chien.

Փոքր Շուն 14 Աստղ. P. Chien.

Նաւ Արգոսի. Le Navire Argo.

Որձ, Էգ Հիդրա. Hydre mâle, femelle.

Ըմպանակ. Coupe կամ Cratère.

Կռունկ. Grue.

Փիւնիկ կամ Արմաւ հաւ 24 Աստղ. Phénix.

Տուկան Toucan.

Հնդիկ Indien.

Պսակ հարաւոյ 12 Աստղ. Couronne australe.

Չուկն հարաւոյ 32 Աստղ. Poisson australe.

Ռնդեղջիւր կամ Միեղջիւր 31 Աստղ. Licorne.

Չուկն թռուցիկ 6 Աստղ. Poisson volant.

Խաչ հարաւոյ. Croix australe.

Սիրամարդ 23 Աստղ. Paon.

Աղաւնի. Colombe.

Գեանաորիւծ 9 Աստղ Caméléon.

Դրախտահաւ Apus կամ Oiseau de paradis .

176. Որպէս զի համաստեղութիւններն ու Աստղերը կա-
րենաս որոշել՝ անպատճառ պէտք ունիս Երկնացոյց կամ Աս-
տեղացոյց տախտակին, զոր զժազգարար չկրցայ փորագրել
տալ որչափ ջանացի. ոտկայն եւրոպական գրքերէ կրնաս զիւ-
րաւ օգտուիլ : Այդ տախտակը ձեռքդ ունենալով՝ բաւական է
որ առաջին անգամ միայն յոյց տամ Գեղ ամենէն նշանաւոր
համաստեղութեանց մին՝ եւ կամ թէ Դու ինքնին գտնես, վասն
զի կարող ես այլ եւս, եւ կրնաս համեմատելով զանկ միւսները,
եթէ այս սմառ գիշերներէն մին է փորձի սկսելը՝ Մեծ Սայլը
ընտրէ. իսկ եթէ ձմեռ՝ Որինն :

Աստեղատան մը տատղերուն պայծառութեան աստիճանն
որոշելու համար՝ Հայերէն այբուբենը կը դործածենք. ա ամե-
նէն պայծառն է, բ՝ երկրորդը, գ՝ երրորդը, եւն . իսկ եւ-
րոպացիք յունարէն գիրերը : Ուստի երբ ըսենք Քնարի
ան՝ կը հասկնանք՝ Քնար համաստեղութեան ամենէն փայ-
լուն աստղը. երբ ըսենք Կարապի բն՝ կը հասկնանք այդ հա-
մաստեղութեան տատղերուն երկրորդ աստիճանի փայ-
լունն : Երբեմն փայլին աստիճանը ճշ իւ գիտուած չէ, սակայն
Աստեղացոյցներու վրայ նշանակուած գիրերուն հետեւելու է :

177. Հին ազգերու մէջ ոմանք ամենէն փայլուն աստղե-
րուն յատուկ անուններ տուած են. անոնցմէ ոմանք մինչեւ
հիմայ դործածական են . աչքի առջեւ ունենալն օգտակար է :
Այսպէս .

Արջադի Arcture

Դոհար կամ Մարգարիտ

Վէզ Wéga

Կարապատուն Deneb

Այծ Chèvre

Դլուխ Մեղուսայ Algol

Արծուէկուրծն Altaïr

Ճլակն Aldébaran

Կաստոր Castor

Պոլիկեւս Pollux

Արքայիկ կամ ՍիրտԱսիւծու Régulus »

Առիւծագի Denebola

Հասի Epi

որ է ա Եզդդին

» ա Հիւսիս. Պսակին

» ա Քնարին

» ա Կարապին

» ա Կասալարին

» բ Պերսէոսին

» ա Արծուին

» ա Ճլին

» ա Երկուորեկին

» բ Երկուորեկին

» ա Առիւծուն

» բ Առիւծուն

» ա Կուսին

Սիրա Կարճի Antares	» ա Կարճի
Ակն Որինի Rigel	» բ Որինի
Ոսն Որինի Bételgeuze	» ա Որինի
Շնիկ Sirius	» ա Մեծ Շանն
Բերան Ձկան Fomalhaut	» ա Հարաւ. Ձկանն
Կանոպէ Canope	» ա Արգոսի նաւուն
Աքառնար Acharnar	» ա Երիզանոսին :

Ասոնց մէջ Շնիկ աստղն ամենէն պայծառն է. յետոյ կու-
ղայ Կանոպէ, որ հակարջային (հարաւային) բևեռին շատ մօտ
ըլլալուն պատճառաւ չտեսնուիր :

178. Ասոնց նման պայծառ չէ թէպէտեւ՝ այլ իր զրաւած
կարեւոր դիրքին պատճառաւ՝ Փոքր Սայլին (Արջ) ամենէն
վերջի եօթներորդ աստղն յատուկ կոչմամբ Բեւեռային աստղ
անունն ստացած է : Վասն զի պարզ աչքով տեսանելի աստ-
ղերուն մէջ բևեռին ամենէն մերձաւորն է : Այս պատճառաւ՝
մինչդեռ միւս աստղերը շարունակ տեղափոխութեան մէջ կը
տեսնուին՝ այդ անշարժ դամուած է իր տեղն. որով երկրիս
հիւսիսային կէտը յայտնի կը տեսնենք :

179. ԺԱ. Աստղերուն առաջն եւ բուն շարժումը. —
Մենք մեր ընթացքին մէջ տեսանք՝ որ Երկիրս անսահման մի-
ջոցին մէջ կղղիացած կրկնակի շրջան կ'ընէ. մին Արեւուն
վրայ, եւ միւսն իր առանցքին : Տեսանք թէ այդ կրկին շարժ-
ման պատճառաւ ինչպէս կ'երևին երկինքն. այսինքն իբրեւ
թէ աստղերն ամբողջ 24 ժամուան մէջ մեր վրայ դառնան.
նոյնպէս Արեգակն ալ՝ իբրեւ թէ տարուան մը մէջ :

Այս աստեղադարձ կամարին մեր շուրջը կատարած առ-
երեւոյթ շարժումը երկու բևեռներու վրայ հաստատուած է,
ինչպէս գիտես. բայց այդ բևեռներու դիրքը կամաց կամաց
դարեւուն անցնելովը կը փոխուի : Բևեռային կոչուած աստղն
ասկէց քանի մը հազարաւոր տարիներ առաջ Բևեռէն շատ
հեռու էր, եւ քանի մը հազարաւոր տարիներ վերջը նորէն
պիտի հեռանայ : Երկնից Առանցքին ուղղութեան այս փոփո-
խութիւնն ալ առերեւոյթ է. Երկրիս օրական շրջանին առանց-
քին ուղղութիւնն անհաստատ ըլլալովը եւ դարաւոր ժամանա-
կի մէջ փոխուելովը՝ կը կարծենք թէ Երկնից առանցքն է փո-
փոխութիւն կրողն :

Այս շարժումներով՝ աստղերուն ղիւքը եւ իրարմէ ունեցած համեմատական հեռաւորութեան չափն՝ աստեղատանց ձեւն եւ մեծութիւնն ընաւ չփոխուիր :

180. Այսչափ ըսելէն յետոյ՝ կարեւոր է գիտնալ՝ թէ հարկը տարիէ աւելի կատարուած ճշդիւ քննութիւնք ցոյց տուած են՝ թէ աստղերն իրենց յատուկ շարժումն ունին :

Որպէս զի չղժուարիս՝ օրինակով խօսիմ : Ենթադրենք թէ ճամբորդութեան օր մը ծովուն վրայ նաւուն մէջ գտնուինք . ղեռ նաւահանդստէն չելած չորս կողմերնիս ուրիշ բաղմաթիւ նաւեր չըջապատած են : Այս խոնակուտեալ բաղմութեան մէջէն մեր նաւը ճամբայ կ'ելլէ . ուշ գիր, կարծես թէ մեր աջու-ձախի նաւերը մեղի հակառակ ընթացքով կը շարժին : Հեռուն խումբ մը նաւեր կան՝ որոնց քովէն կամ մէջէն պիտի անցնինք . որչափ մօտենանք՝ այնչափ կարծես ասոնք իրարմէ կը հեռանան, մինչդեռ նաւահանդստին մէջիններն՝ որչափ որ հեռանանք կարծես իրարու կը մօտենան եւ կը կցին : Այս այսպէս պիտի տեսնուի՝ ոչ միայն երբ այդ նաւերն կանգ առած ըլլան , այլ նաեւ երբ շարժին , միայն թէ շարժումնին միեւնոյն ուղղութեամբ չըլլայ՝ այլ իրարմէ տարբեր : Եթէ այդ խումբերուն ամբողջին ցոյց տուածներէն դատենք՝ պիտի համոզուինք՝ թէ մենք դէպ ի հորիզոնին այն կողմը կը շարժինք՝ ուր նաւերն աւելի սեղմ եւ աւելի բաց կ'երեւին իրարմէ :

(Շարայարեյի)



Ս. ՎԻՆԿԵՆՏԻՈՍ ՊԱՒԼԱՅԵՑԻ

Ե Ի

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՔԱՐՆ

Պ. Laverdet 1854ին Ս. Վինկենտիոս Պաւլայեցւոյն ձեռագիր նամակներուն հաւաքածոյն վաճառեց : Նամակներէն մին Պ. Cometh ուղղեալ էր . յորում՝ Աքի բարձրագոյն Սաննին նախագահին կը խօսէր փիլիսոփայական քարին վրայ քանի մը մանրամասնութեամբ : Պ. Jal իր կենսագրութեանց եւ պատմութեան քննադատական բաւարարին մէջ սուղած է այդ նամակն. այսօր մեծամեծ խնդրոց նիւթ մատակարարելով այդ՝ իբրեւ նոր եւ ակորժելի՝ կ'ընծայենք Պատկերին :

Այս նամակս գրուած է յԱւինտոն 1607ին յուլիս 24ին . ճիշդ հէնքրու ձեռքով Մարտիկայէն ի Նարպոն ճամբորդելու ատեն տեւեանդութենէն վերջ :

« Շղթայք վզերնիս՝ հինգ վեց անգամ քաղաքին շուրջն պտոյտ ընել տալէ յետոյ մեզ՝ տարին ի նաւ, որպէս զի դնող վաճառականք դան եւ տեսնեն թէ ով քով կ'ուտէ, եւ ով ոչ . որով հասկըցուի թէ մեր վէրքերն մահացու չէին : Ապա տարին զմեզ ի հրապարակ վաճառանոցին, ուր վաճառականք եկան զմեզ տեսնելու . նման ձիու կամ եզան վաճառին՝ բերաննիս բանալ տալով ակռանիս կը զննէին, կողերնիս եւ վէրքերնիս կը շօշափէին, քայլերնիս զետելով կը քալցունէին, կը վաղցունէին. ապա բռնաւորելով եւ մենամարտել տալով զօրութիւննիս կ'ուզէին հասնիալ . եւ այլ հազար տեսակ խօթութիւն :

Ձկնորս մը զնեց զիս այլ փութաց ուրիշի մը վաճառել . վասն զի ծովէն անտանելի բան տեսնուած չէր . ի վերջոյ բարեբարոյ ծերուկ բժշկի մը ձեռքն ինկայ . որ ըսածին համեմատ յիտուն տարի շարունակ տքնած էր ոսկեծին քարն գտնել . այլ որչափ ալ զժբախտ ոսկեփոխ սրբազան քարին երեսէն՝ սակայն մետաղներու ուրիշ փոփոխութեան ծանօթութեամբն բախտաւ :

ւոր եղած էր : Այս բանին հաստատութեան համար անոսյ շատ անգամ հաւատար չտրուի ոսկի եւ արծաթ հաշիւդունելն եւ զանոնք թիթեղներու մէջ բաժնելով եւ վրանին տեսակ մը փոշի ցանկելով հաւոցի մէջ քսանուէորս ժամ տաքցունելն, եւ բայցած ատեն արծաթն ոսկւոյ փոխուած տեսնելն : Շատ անգամ ալ մանրաթերթ արծաթի հետ անդիկ ձուլելն, զորս աղքատաց տալու համար կը վաճառէր :

Իմ զբաղումս էր տառն կամ տասուերկու հնոցի պահել կրակն. փառք Տեառն, հաճելի էր ինձ այդ եւ ոչ վիշտ. կ'ախորժէր յոյժ տարրաբանութեան վրայ ճառել ինձ, մանաւանդ իր օրինաց վրայ՝ յոր յանկուցանել զիս կը ճգնէր, խոստանալով ինձ մեծ հարստութիւն եւ իր բոլոր գիտութիւնն :

Աստուած միշտ սփռփեց զիս, վաճառ զի կ'աղօթէի առ Ինքն եւ առ կոյսն Մարիամ անդադար. որոյ միայն բարեխօսութեամբ հասայ յանդորր : Պարոն, հաստատուն հաւատքն եւ յոյսն որով վստահ էի զձեզ վերստին տեսնելու, յորդորեցին եւ զօրութիւն տուին ինձ մրախտութեան զարմանն ուսանել, որով սա սքանչելիք կը գործէր ամեն օր : Կատարուեցաւ իղձս, զեղերու խառնուածքն եւ գործադրութիւնն ուսուց ինձ : Ո՛հ, որչափ անդամ յիշած եւ ցաւ զգացած եմ՝ թէ ձեր եղբոր մահուընէն առաջ իցիւ թէ զերի զնայած ըլլայի եւ այս ձեզի զրկած զաղտնիքս ունենայի, հաւատացէք կ'աղաչեմ սրտի մտօք իմ անկասկած վստահութեանս վրայ՝ զի թէ այս ձեզ զրկածս գիտցած ըլլայի՝ մահն գէթ այդ հիւանդութեամբ չէր յաղթանակեր » :

Տարրալուծութեան ամենէն հոշակաւոր ժամանակն եղաւ ժէ դարուն սկիզբն : Այն ժամանակին արդիւնք են շատ հոշակաւոր գիւտեր որոնք այսօր իրեւ անծանօթ դաղտնիք կը մնան, իրեւ հետաքրքրական՝ թէ պատմական նկատմամբ եւ թէ քիմիականութեան՝ յիշենք հոս Ալեքսանդր Սեթոնի վարուց մի հատուածն. սա 1604ին Սաքսի (Գերմանիա) մէջ ծանր տանջանքներով մեռաւ, իր զաղտնիքն չուղեւուն համար յայտնել : Պատմողն նոյն դարուն ոսկեխոյզներէն հոշակաւոր գերման գիտնական մ'է :

«Ամառ ժամանակ, 1602ին, մինչդեռ Հռոմէն կը դառնայի ի Գերմանիա, կարճահասակ վառվռուն զիրուկ կարմրայտ եւ արիւնոտ մարդու մը քով կը գտնուէի. չէկ մօրուօք եւ մազերով խարտեաչ, Սկովտացի էր ծննդեամբ. անունն Ալեքսանդր

Սեթոնիոս : Յուրիկի մէջ Տղին քահանայն նամակ մը յանձնեց տարու եւ ճամբայ ելանք նաւով դէպ ի Պալ :

Երբ քաղաք հասանք՝ բնկերս ըսաւ ինձ . Կը յիշե՞ս ճամբորդութեան ժամանակ շարունակ տարրալուծութեան դէմ խօսեցար դու . ահա քեզի ոչ թէ պատճառաբանութիւն՝ այլ փիլիսոփայական պատասխան մը : Սակայն ուրիշ մ'ալ կայ որուն հետ ալ կ'ուզեմ պատճառաբանել եւ համոզել . սպասէ քիչ մը : Գիշ վերջը կը հասնի Սուրինկէր ուսուցիչն , առ որ քահանայէն թուղթ բերած էր Սեթոնիոս :

Երեքնիս ալ ելանք հանքերու եւ բովերու մէջ աշխատող գործաւորի մը գացինք . ուսուցիչն բազմաթիւ կապարեայ թիթեղներ տուած էր հետն , հալոց մը գնեցինք ոսկերչէ մը եւ քիչ մը ծծումբ : Սեթոնիոս բնաւ ձեռք չմօտեցուց : Կրակն պատրաստել տալով՝ կապարն եւ ծծումբն հալոցին մէջ դնել պատուիրեց , խուփը դոցեց եւ դաւազանիկներով խառնեցէք ըսաւ մէջինն : Նոյն պահուն մեղի հետ կը խօսակցէր ինքն :

Քառորդ մը յետոյ ըսաւ . Այս թղթի կտորն կապարին մէջ ձգեցէք , ճիշդ մէջ տեղ , ղգուշացէք որ կրակին մէջ բնաւ մաս մը չիյնայ :

Թղթին մէջ ծանրակշիռ փոշի մը կար , կիտրոնի գոյնով :

Թերահաւատ էինք մենք եւ ամեն ըսածն ճշդիւ կատարեցինք . Դեռ քառորդ մ'ալ կրակին վրայ եռալէն վերջ այդ՝ հալածն՝ ոսկերչին հրամայեց որ ջուր նետելով հալոցին վրայ մարէ : Կապար չկար . զուտ ոսկի էր ելածն . ոսկերչին վկայութեամբն Հունգարիոյ ոսկիէն աւելի պատուական էր : Ինչ որ էր կապարին ծանրութիւնն՝ նոյն մնացած էր սա եւս :

Ապշած մնացինք . այլ Սեթոնիոս ծաղրելով աւելցուց . ունիք տարակոյս : Ոսկւոյն մէկ մասը կտրել տալով Սուրինկէրի նուիրեց . ես ալ մաս մ'առի եւ այն օրուան յիշատակն պահած եմ : Այլ ո՞րու անհաւան , գուցէ թէ կասկածիս եւ խնդաս գրածիս վրայ . այլ ես խնդացի , տեսայ , հաւանեցայ . վկայներ կային ինձի հետ . այլ թէ ինչ է գաղտնիքն՝ չեմ զիտեր :



ՕՐԷՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՕՍՄԱՆԵԱՆ

ԸՍՏ ԾԻՍԻՆ ԱՆԱՅԻՏԱՅ

ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԿՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵԱԼ ԽՆԱՄԱԿԱԼԻ ԵՒ ԱՐԳԵԼՄԱՆ
ԵՒ ՊԱՐԳԵՒԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴ ՄԷՋ ԿԵՆԴԱՆԵԱՅ
ԵՒ ՀՐԻՏԱԿԱՅ ԵՒ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆՑ

ԳԼՈՒԽ Ե .

ԲԱՅԱԿԱՅԻՆ ՎՐԱՅ

(Շարունակութիւն տես թիւ 5)

Բացակայ կը համարի որ եւ է անձ որ չէ՛ ներկայ, եւ որոյ գոյութիւնն կամ մահն անստոյգ է :

Յօդ. 135. — Եթէ բացակայն գործակալ մը թողած ըլլայ իւր ինչքը մատակարարելու եւ պահպանելու համար, կարգողին բացակայութեան պատճառաւ գործակալութիւնն յետս չը կոչուիր :

Կարծեցեալ ժառանգք բացակային չեն կրնար ինչքը առնուլ գործակալին ձեռքէն կամ հասարակաց գանձէն, թէպէտեւ բացակայն ժառանգ չունենայ :

Գործակալն չկրնար նորոգել բացակային անշարժ ուսացուածքը, երբ նորոգութեան կարօտին, առանց հրամանի դատաւորին :

Յօդ. 136. — Եթէ բացակայն գործակալ ընտրած չըլլայ, դատաւորն դատաւորանական գործակալ մը կ'անուանէ՝ բացակային չարժտկան եւ անշարժ ինչքը ժողովելու, պահպանելու, մատակարարելու, մուտքը առնելու, եւ բացակային պահանջները ստորադասէրներէն ձեռք բերելու համար :

Յօդ. 137. — Դատաւորն կրնայ վաճառել բացակային չոր-
ժական եւ անչարժ ինչքը՝ որ մերձաւորապէս վատթարանալու
ենթակայ են :

Անիկայ կը պարտաւորի պահել անոնց զինը բացակային
հատուցանելու համար, երբոր վերադառնայ, կամ ժառանգաց
տալու համար յետ մահուան նորին, որ ապացուցուի զատաս-
տանաւ :

Դատաւորն չկրնար վաճառել բացակային ո՛ր եւ է ստաց-
ուածքը, որոյ վատթարանալն հնարաւոր չէ, եւ ոչ իսկ բա-
ցակային ընտանեաց ապրուստի պիտոյքը հոգալու համար կամ
այլազգ :

Յօդ. 138. — Դատաստանական գործական կրնայ, բացա-
կային կնոջ եւ նախահարց եւ սերնդոց ապրուստի ծախքը հո-
գալ, մինչ իրաւունք ունենան թոչակի: Այս ծախքերս պիտի
ընէ բացակային թողած զրամով, վաճառեալ ընչից դնով կամ
ընկալեալ պահանջանաց գումարով, կամ ծանուցեալ աւանդ-
ներով :

Յօդ. 139. — Բացակայն կենդանի կը համարի նկատմամբ
իրեն մեղսակար եղած գործոց եւ այնպիսեաց՝ որ ենթակայ
են իւր մահուան ապացուցման :

Այսպէս կինն չկրնար երկրորդ ամուսնութեան անցնիլ,
ժառանգք չեն կրնար բաժնել իւր ժառանգութիւնը, իւր
վարձքն չեն լուծուիր :

Դատաւորն չկրնար լուծեալ հրատարակել ամուսնութիւնը
առանց ապացուցման կենդանութեան կամ մահուան բացակա-
յին, նաեւ յետ անցանելոյ չորից ամաց ի բացակայութենէ :

Յօդ. 140. — Փոխադարձաբար բացակայն մեռեալ կամ
անստոյգ վիճակի մէջ կը համարի նկատմամբ այն գործոց՝ որք
իրեն նպաստաւոր եւ ուրիշներուն մեղսակար են եւ որոնք
իւր կենդանութեան ապացուցման կ'ենթարկուին :

Այսպէս չկրնար ընդունել ժառանգութիւն մը կամ հրիտակ
մը՝ որ սահմանեալ ըլլայ ի շնորհս իւր : Իւր բաժինն ժառան-
գութեան կամ հրիտակն կը պահուի մինչեւ ցապացուցուին
կենդանութեան կամ մահուան նորին՝ ծանուցեալ վճռով :

Յօդ. 141. — Բացակայն մեռեալ կը հրատարակուի, եթէ
իւր քաղաքին մէջ ապրող իւր ամէն ժամանակակիցները մե-
ռած ըլլան :

Եթէ սահմարին ըլլայ ճանչնալ բացակային ժամանակա-

կիցները, դատաւորն կը վճռէ նորին մահը իննսուն տարին լրացուցած ժամանակ :

Յօդ. 142.— Յետ վճռելոյ ի դատաւորէ մահ բացակային, կը բաժնուի անոր ինչքը ընդ մէջ ժառանգաց՝ որ կը գտնուին ի վարյկենի ծանուցման վճռոյ մահուան :

Բացակային համար պահուած բաժինն ժառանգութեան կը հատուցուի իրաւատեարց, իսկ հրիտակն սահմանեալ եւ եղեալ ի պահեստի ի շնորհս բացակայի, կը հատուցուի ժառանգաց կտակադրի :

Բացակային կնոջ այրիութեան առանձնութիւնն կը սկսի մահուան ծանուցեալ վճռոյ թուականէն, եւ կինն կրնայ յետ լրացնելոյ իւր առանձնութիւնը, երկրորդ ամուսնութեան անցնիլ :

Յօդ. 143.— Եթէ յայտնուի բացակային կենդանութիւնն, կամ եթէ վերադառնայ անիկայ որ եւ է ժամանակ, իրաւունք ունի իւր ժառանգութեան մասին այն ժամանակէն առաջ մեռած ազգականաց ընչից վրայ :

Եթէ կենդանի վերադառնայ յետ ծանուցեալ վճռոյ մահուան, ժառանգաց ստացած եւ ի տեսակի մնացած իւր ինչքը յետս կ'առնուի : Սակայն նոյն ինքն չունի իր աւուներ ամենեւին այն ընչից վրայ, զորոնք ժառանգը արամադրած կամ զործածած են :

Յօդ. 144.— Եթէ կինն կամ ժառանգը կամ պահանջատեարք բացակային պնդեն անոր մեռած ըլլալը, եւ իրենց խօսքին ապացոյցներ մատակարարեն, դատաւորն՝ իբրեւ պաշտպան նորին, պիտի անուանէ գործակալ մը անոր ինչքը մատակարարելու համար :

Ի պակասութեան գործակալ մատակարարի, դատաւորն ի պաշտօնէ պիտի անուանէ պաշտպան մը՝ որուն գէմ պիտի ուղղուի եւ պիտի ապացուցուի վկայներով մահուան կարծիքն :

(Շարայարբէլի)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 5)

«Այսօր, կ'ըսէ տուրք Օգոստինոս, այսինքն մօրը մահուընէ առսուիրեք տարի ետքը, սիրտս բժշկուած ըլլալով այն վէր-
քէն, զորն որ մարմինն եւ արիւնը բնականապէս եւ սեծաւ
մասամբ պատճառած էին, կը թափեմ քու առջիկ, Տէր իմ,
մօրս՝ քու աղախնոյդ համար այնպիսի արցունքներ, որոնց աղ-
բիւրը բոլորովին տարբեր է . այսօրուան արտասուացս պատ-
ճառն այն վտանգներու մտածութիւնն է, որոնց ենթակայ են
Ազամայ սերունդը : Իրաւ է որ մայրս, ո՛վ Աստուած իմ, ի
Քրիստոս մկրտուեցաւ, եւ մինչեւ ցմահ այնպէս ապրեցաւ որ
իւր հաւատքովը, բարուց մաքրութեամբը քու անունդ փառա-
ւորեց : Սակայն չեմ համարձակիր ըսելու թէ իւր մկրտութե-
նէն վերջը քու օրինացդ դէմ խօսք մը ելած չըլլայ բերնէն .
ահաւասիկ ասոր համար, ո՛վ Աստուած իմ, ո՛վ փառք իմ, ո՛վ
կեանք իմ, մոռնալով առ այժմ իրեն բարեգործութիւններն, ու-
րոնց համար օրհնաբանութիւն եւ չնորհակալութիւն կը կար-
գամ քեզի, կ'աղօթեմ քեզի մօրս պաշտօնութեանց համար. լսէ
պաղատանացս յանուն Որդւոյդ, որ է բժիշկ հոգեոց, եւ որն որ
խաչի վրայ դամուելէն ետքը, հիմա քու աջակողմդ նստած
մեզի համար կը բարեխօսէ : Գիտեմ որ մայրս ողորմած էր, եւ
բոլոր հոգեովը թողուցած էր իւր պարտատէրներուն իրենց
պարտքը . ուստի թո՛ղ կ'աղաչեմ զուն ալ իրենի՜նները, եւ եթէ
մկրտուելէն ետքը՝ կենացը երկար չըլլանին մէջ պարտատէր
եղած է քեզի՝ կ'աղաչեմ, կը պաղատիմ, թողութիւն առնէր, եւ
մօրս հետ դատաստանի մի՛ մանար :

« Բայց արդէն մի՞թէ չե՞ս կատարած խնդիրքս . այո՛, ո՛վ Աստուած իմ, կը հաւատամ որ ներած ես , ոտկայն ընդունէ դարձեալ սրտիս սա ուղեբձը , Տէ՛ր իմ . . . Չըլլայ թէ մէկը գայ յափշտակէ մայրս քու պաշտպանող ձեռքէդ . չըլլայ թէ ընդդիմամարտ դադանն՝ ո՛չ բռնի եւ ոչ նենգութեամբ՝ գայ եւ երկուքնուգ մէջտեղը մոռայ . մի՞թէ մայրս կրնայ ըսել որ աւմենեւին պարաք մը չսունի հատուցանելու քեզի . ո՛չ, այն ժամանակ նենգութեամբ ամբաստանը կրնայ թերեւս լսան մը գտնալ մեղադրելու զինքը . բայց պիտի ըսէ որ՝ եթէ պարտք մ'ունի՝ այն պարտքը թողուած է ի Տեառնէ, որուն ոչ ոք կրնայ հատուցանել ըստ արժանւոյն այն որ ինքը վճարած է մեզի համար առանց պարտաւոր ըլլալու :

« Ուստի թող տուր որ հանգչի խաղաղութեամբ իւր Ամուսնոյն՝ Պատրիկոսի քով, որմէ առաջ եւ ետքն ուրիշ մը ճանչցած չէ, եւ զանիկայ քեզի վաստակելու համար՝ հեզութեամբ եւ քաղցրութեամբ ծառայած է իրեն : Տո՛ւր, Աստուած իմ, քու ծառայիցդ՝ որոնք եղբայրակիցս են, քու որդւոցդ՝ որոնք իմ աւարքս են, եւ որոնց համար կ'ուզեմ բոլոր սրտովս՝ շնչովս եւ գրչաւս ծառայել . տո՛ւր՝ կ'ըսեմ, անոնց ամենուն որոնք այս էջերս պիտի կարդան, յիշելու սուրբ սեղանին առջեւ զՄոնիգա, քու աղախինդ, եւ զՊատրիկոս՝ ամուսինը , որոնց միջնորդութեամբը աշխարհք բերիլ զիս առանց զիտնալու թէ ինչպէս : Այո՛, ի՞նչ եղբայրսիրութեան անուամբ յիշեն զանոնք, որոնք դրին զիս այս անցողական կենաց մէջ, եւ ասանկով մայրս բազմաց աղօթքովն առատապէս ընդունի այն սիրոյ վերջին առհաւատչեայն, զոր ինդրած էր ինծմէ մահուան անկողնոյն մէջ : »

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Զ.

Այնքան արտասուաց որդին

387 — 430

Ստուգիւ Օգոստինոսին բարեպաշտական եւ եռանդուն ողին Սրբուհի Մոնիգայի կենաց վերջի օրերուն մեծ ուրախութիւն պատճառած էր : Բայց որչափ մեծագոյն պիտի չըլար սա պատուական մօր հրճուանքը, թէ որ չնորհուած ըլլար իրեն տեսնալու այս աշխարհքիս մէջ իւր գործողութեան վերջին կատարելութիւնը . այսինքն իւր որդւոյն սրբութեան եւ հանճարոյ կողմանէ ըրած յառաջադիմութիւնը : Աստուած չուզեց չնորհել իրեն այն մեծագոյն երջանկութիւնն, որն որ այս աշխարհքիս համար շատ կ'ըլլար, այն երջանկութիւնը յաւիտեանական կենաց համար վերապահեալ է : Իսկ մինք, որ պատմութեան մթնոլորտին մէջ Սրբուհւոյն վարքը կը հետազօտենք, վայրկեան մը կանգ առնունք, եւ դիտենք իւր սքանչելի որդւոյն սրբութեան մէջ ըրած յառաջադիմութեան տեսարանը, որուն քով Քառիաքումինը ստուերագիր մը կրնայ սեպուիլ. եթէ իրաւ է որ Մոնիգա՝ ոչ միայն պաշտօն ունեցած էր դարձնելու զՕգոստինոս, այլ նաեւ պատրաստած ու տուած էր Եկեղեցւոյ իւր ամենամեծ Վարդապետն. ուրիմն Որդւոյն անզուգական հանճարն ու սրբութիւնը քննելով, լաւագոյն եղանակաւ ճանչցած կ'ըլլանք զմայրը : Ըստ այնմ եթէ կարող ըլլանք յաջողութեամբ ի դուրս հանել Օգոստինոսին սրտի եւ մտայ նկարագրութիւնը, այն ժամանակ տարակոյս չենք ունենար որ իբրեւ «ոսկեփայլ յատակագրի» մը վրայ Սրբուհի Մոնիգայի ազնիւ պատկերը փառաւորապէս երեւան պիտի ելլայ :

Մոնիգայի մահուան վրայ Օգոստինոս միտքը դրաւ որ Հռոմ հերթայ ի՞նչպէս կրնար մէկէն իւր յետին մնաս բաւեալ ըսելով՝ հեռանալ այն չիրմէն, հայրենիքը դառնալու համար. մինչդեռ ժամանակ մը յիտալիա բնակելով, դիւրաւ կրնար դալ ու աղօթել հոն, եւ խնդրել իրեն համար հարկաւոր եղած լոյսն եւ սուրբ օգնութիւնը, զոր մայր մը՝ թէպէտ եւ մեռած՝ չկրնար գլանալ իւր որդւոյն : Ուստի ամբողջ տարի մը Հռոմ

անցուց, առաջ տանելով Քասիաքումի մէջ վարած կեանքը, առաւօտեան ժամերը դորձածելով աղօթից, Սուրբ Գրոց ընթերցմանց եւ գրաւոր աշխատասիրութեանց, որոնց վրայ այս գլխուս մէջ պիտի խօսինք : Յորեկունէ ետքը՝ այցելութեան ելլալով եկեղեցիներու, սրբատուններու, զեանաղաժարաններու, ուր մարտիրոսաց մասունքներն արտասուելով կը համբուէր, մենաստաններու մանտանդ, որոնց մէջէն չէր կրնար ելլալ, եւ եւ հոնտեղ կը վարժէր կամաց կամաց կրօնաւորական կենաց, որուն ետեւէն զարձէն ի վեր բոլոր սրտով կը հառաչէր, եւ զորն որ կ'ուզէր մացունել նաեւ յԱփրիկէ : Երբոր կը կարդանք այն ատենուան գրած սակաւաթիւ նամակները, կը տեսնանք որ Օգոստինոսի սիրտը եւս քան զեւս սուրբ հրով կը վառուէր. լըռութիւն, աղքատութիւն եւ խոնարհութիւն, ասոնք էին միայն իւր հոգւոյն ամենօրեայ իղձերը. « առանձնութենէ ի զատ չկար միջոց մը, կ'ըսէ, յորում մարդս կարենար լաւագոյն կերպով սրբանալ եւ աստուածանալ. սիրոյ քնկերակիցը մահն է կը յարէ, վասն զի կը բանայ արքայութեան դուռը, եւ թոյլ կուտայ որ մարդս իւր սիրելւոյն հետ միանայ » :

Մօրը գերեզմանին տուած այցելութիւններն ոչ սակաւ կ'օգնեն իւր յառաջդիմութեանը. սիրտն երկրային կապերէն հեաղհետէ արձկուելով դէպի երկինք կը սլանայ :

Իւր մօրը սգին վրայ տարի մը բնակելէն ետեւ յիտալիա՝ Օգոստինոս՝ Աստուածատրոյ, Ալիքիոսի, Եւսիպոսի եւ ուրիշ քանի մը ընկերակիցներու հետ հայրենիք կը դառնայ, եւ հօրը փոքրիկ ժառանգութենէ մնացած ինչքը ծախելով, ղինը աղքատաց կը բաժնէ. զգեստնին փոխելով՝ պարեգօտ մը կը հագուին, մէջքերնին կաշիէ դօտի մը, եւ զլուխնին ալ, ըստ սովորութեան Եգիպտոսի ճղնաւորներուն, պսակաձեւ սափրելով, Թագաժառանգ քաղքին մօտ տեղ մը կ'առանձնանան. հոն աղօթքով, աղքատութեամբ եւ հնազանդութեամբ կը սկսին վարել այն կեանքն, որուն ետեւէն Օգոստինոս չատոնց ի վեր կը հառաչէր : « Գրեթէ երեք տարի հոն բնակեցաւ, կ'ըսէ Պոսիդիոս » իւր վարուց պատմիչը, ազատ ամէն տեսակ աշխարհային հոգերէն, ծառայելով Աստուծոյ աղօթքով ծոմապահութեամբ եւ ամէն տեսակ բարեգործութիւններով : Գիշեր ցորեկ քրիստոնէական հաւատոյ խորհրդոց վրայ մտածելով, եւ այն արգասաւոր մտածութեանց մէջ Աստուծոյ ընդունած սքանչելի եւ գերբնական լոյսը՝ կամ խօսակցութիւններով եւ կամ նամակներով կը

հաղորդէ այլոցն : Բայց նոյն տարիները չտա զլաժ չէ : Կարելի
եղածին չափ չելլար իւր առանձնութենէն, եւ մեծ զգուշու-
թիւն կ'ընէ որպէս զի ժողովրդեան աչքին չերևայ : չմտնար
մտնաւորաց այն քաղաքներու մէջ ուր քահանայի կամ եպիս-
կոպոսի զիտէր որ կարօտութիւն ունին : որովհետեւ արդէն
անունը ամէնուն ծանօթ ըլլալով, կը վախնայ որ չըլլայ թէ
իրեն ալ հանդիպի սուրբ Ամբրոսիոսին եւ այլոց զլխուն եկածը :
որոնք ժողովրդոց ձեռքն իյնալով ակամայ իրենց քահանայ կամ
եպիսկոպոս ձեռնադրուելու էին :

(Շարայարեի)





ՊԱՏԿԵՐ տաւն եւ հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան.
Դաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
բղբատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խորաքանցիւր քիչ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա , Նեշիլ փողոց
Թիւ 1 , ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YËCHIL N ° 1

معارف نطارت جليله سنك وخصتيله طبع اولنمشدر